

یادداشتهای یک فهرست‌نگار

■ ابوالفضل حافظیان بابی

کتاب‌شناسی و فهرست‌نگاری

درآمد

فارسی» به احتمال از الهی اردبیلی. استاد عبدالحسین حایری در اینجا بحث مبسوطی درباره این کتاب و مؤلف آن ارائه داده است؛ ۶. مجلس شماره ۳۷ (فهرست ۱۷/۲) به عنوان «احکام شرعیه».

این تحریر در سال ۱۳۱۱ ق با عنوان «رساله فقه» و با انتساب به علامه ملامحمدباقر مجلسی (۱۱۱۰ ق) به‌وسلیه چاپخانه نول در کشور هند به چاپ رسیده است و پس از آن نیز بارها چاپ شده از جمله با حواشی مرحوم سید محمدکاظم یزدی (صاحب عروه).

سپس در سال ۱۴۰۰ ق، به‌وسلیه انتشارات فراهانی تهران با عنوان «یک دوره فقه کامل اسلامی» با انتساب به ملامحمدتقی مجلسی (۱۰۷۰ ق) منتشر شده است.

سید اعجاز حسین کنتوری در «کشف الحجب و الاستار» (ص ۳۰۳) این تحریر را به عنوان «الزبدۀ فی الفقه» از احمد بن محمد مقدس اردبیلی (۹۹۳ ق) معرفی کرده است.

شیخ آقا بزرگ تهرانی در «الذریعه» از این تحریر با عنوان‌های مختلف و با انتساب به افراد مختلف یاد کرده است: در الذریعه (ج ۱۲، ص ۱۶): الزبدۀ فی الفقه، از ملا احمد بن محمد مقدس اردبیلی.

در الذریعه (ج ۱۶، ص ۲۹۴): الفقه الفارسی، به احتمال از جرجانی یا مجلسی اول.

در الذریعه (ج ۱۶، ص ۲۹۶): فقه المجلسی، منسوب به ملامحمدباقر مجلسی اما با این توضیح که اگر تألیف کتاب در ۱۰۳۹ ق باشد، پس این اثر از مجلسی اول خواهد بود.

دوم، شامل ۱۸ یا ۲۰ یا ۲۱ یا ۲۳ کتاب دارای ابواب و فصول آغاز: بسمله. الحمدلله العلی الذی اجتیب حبیبه المجتبی و اصطفی صفیه علی کافۀ الرسل... و بعد پوشیده‌نماند که بنابر اشارت واجبۀ الاطاعه لازمه الانقیاد این اوراق مشتمل بر مسایل فقه حقه امامیه از کتب فقه موثوقه معموله بها منتخب و مترجم شده... کتاب طهارت و توابع آن و در آن هفت بابست، باب اول در احکام آنها، بدان که هر یک از وضو و غسل انجام آنها، و کفاره در مال او باشد و اگر قاتلان متعدد باشند لازم شود بر هر یک کفاره کامله.

آنچه در پی می‌آید چند یادداشت کوتاه و بلند در حوزه کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی است که نوعاً در خلال فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی فراهم آمده و شاید علاقه‌مندان به میراث مکتوب را به کار آید. امید است نوشتار حاضر طلیعه‌ای باشد برای سلسله یادداشت‌ها و نکته‌های بکر در باب نسخه‌پژوهی و در شماره‌های بعد نیز نو یافته‌هایی در این حوزه به اهل معرفت تقدیم گردد.

یک کتاب با چند تحریر و ده نام، منسوب به هفت نفر

کتابی است در فقه فتوایی شیعی به فارسی روان از طهارت تادیات که از روی کتاب‌های فقهی شیعی ترجمه شده است. دست کم دو تحریر از این کتاب می‌شناسیم:

یکم، شامل ۱۹ کتاب دارای ابواب و فصول

آغاز: بسمله. حمد نامحدود معبودی را که کاینات را به خورشید آسمان رسالت و نور بدور ولایت درجه ظهور دارد... بعد این تألیفست در فقه مذهب ائمه معصومین صلوات الله و سلامه‌علیهم اجمعین مشتمل بر نوزده کتاب به تفصیلی که بیاید. کتاب اول در طهارت و مقدمات صلوات و این مشتمل است بر هفده فصل، فصل اول در احکام آنها بدانکه هر یک از وضو و غسل.

انجام: و کشنده نفس خود واجب نمی‌گردد والله اعلم بالصواب... (در چاپی اضافه شده) فی تاریخ احدی عشر شوال سنه ۱۰۳۹.

نسخه‌های متعددی از این تحریر شناسایی شده که در فهرست‌ها با عناوین مختلف به افراد مختلف منسوب شده است، از جمله:

۱. دانشگاه تهران شماره ۵۷۴۴ (فهرست ۸۰/۱۶) به عنوان «فقه شاهی یا ارشاد» مرحوم دانش‌پژوه در اینجا بحث مبسوطی درباره تحریرها و نسخه‌های کتاب ارائه کرده است؛

۲. دانشگاه تهران شماره ۸۹۹/۳ (فهرست ۱۷۶۳/۵-۱۷۷۰) به عنوان «ارشاد»؛

۳. مجلس شماره ۱۲۶ خوبی (فهرست ۱۳۵/۷) به عنوان «زبد»؛

۴. مجلس شماره ۴۶۳۹ (فهرست ۲۹/۱۳) به عنوان «فقه شاهی»؛

۵. مجلس شماره ۵۸۳۴ (فهرست ۲۴۹/۱۷) به عنوان «فقه

نسخه‌های این تحریر:

۱. مرعشی شماره ۶۱۷۶ (فهرست ۱۶/۱۷۴) با عنوان «ارشاد» از ناشناس؛
  ۲. مجلس شماره ۱۷۴۸۷ (فهرست مخطوط) با عنوان «فقه شاهی = جامع المسائل فی فقه الامامیه» از تاج‌الدین حسن گرگانی (زنده در ۹۳۵ ق)؛
  ۳. وزیری یزد شماره ۳۳ (فهرست ۱/۴۴-۴۵) با عنوان «ارشاد» از مقدس اردبیلی؛
  ۴. وزیری یزد شماره ۳۰۹۰/۲ (فهرست ۵/۱۵۲۹) با عنوان «فقه فارسی» از ناشناس؛
  ۵. دانشگاه تهران شماره ۷۷۱ (فهرست ۵/۱۷۶۹) با عنوان «ارشاد» مورخه ۹۶۹ ق؛
  ۶. دانشگاه تهران شماره ۹۳۶ (فهرست ۵/۱۷۷۰) با عنوان «ارشاد»؛
  ۷. دانشگاه تهران شماره ۷۲۳ (فهرست ۵/۱۷۶۸) با عنوان «ارشاد»؛
  ۸. سریزدی یزد شماره ۱۰۵ (نشریه نسخه‌های خطی ۴/۱۷۱۷) با عنوان «ارشاد»؛
  ۹. ملک شماره ۲۱۷۰ (فهرست ۲/۵۸۱) با عنوان «فقه شاهی = ارشاد» از ناشناس مورخه ۹۹۴ ق.
  ۱۰. ملک شماره ۳۰۲۹ (فهرست ۶/۱۹۱) با عنوان «فقه شاهی = ارشاد»، از ناشناس؛
  ۱۱. طبسی حائری شماره ۸۳۸ (فهرست مخطوط) با عنوان «جامع المسائل فی فقه الامامیه» از علی کاشانی؛
  ۱۲. مرکز احیاء خطی شماره ۱۵۴ (فهرست ۱/۲۲۰) با عنوان «فقه جعفری» از ناشناس؛
  ۱۳. مرکز احیاء خطی شماره ۱۱۰۸ (فهرست ۳/۳۴۶) با عنوان «خلاصه فقه» از ناشناس؛
  ۱۴. مسجد اعظم شماره ۲۸ (فهرست جدید ۲/۲۷) با عنوان «ارشاد = خلاصه فقه» از کمال‌الدین حسین بن عبدالحق الهی اردبیلی (۹۵۰ ق) با ارجاع به ریاض العلماء ۲/۱۰۲ و مرآة الکتب ۳/۳۹۰؛
  ۱۵. بنگال شماره ۱۴۷۷ (فهرست ایوانف ۲/۲۶۹ ش ۳۸۴) با عنوان «زیده» از احمد اردبیلی؛
  ۱۶. دانشگاه پرینستون شماره ۲۵۵۸ (نشریه نسخه‌های خطی ۹/۲۵) با عنوان «جامع المسائل فی فقه الامامیه».
- به این ترتیب بیش از ۲۰ نسخه خطی از چند تحریر کتاب شناسایی شده که در منابع کتاب‌شناسی و فهرس نسخ خطی به نام‌های زیر خوانده شده است:
۱. الاحکام الشرعیة؛
  ۲. ارشاد؛
  ۳. جامع المسائل فی فقه الامامیه؛
  ۴. خلاصه الفقه؛
  ۵. زیده فی الفقه؛
  ۶. شرایع فارسی؛

۷. فقه جعفری؛
۸. فقه شاهی؛
۹. فقه فارسی؛
۱۰. فقه مجلسی؛

و تألیف کتاب دست کم به هفت تن از دانشمندان شیعی منسوب شده است:

۱. کمال‌الدین حسینی بن عبدالحق الهی اردبیلی (۹۵۰ ق). افندی در «ریاض العلماء» (ج ۲ ص ۱۰۲-۱۰۳) می‌گوید: «به الهی اردبیلی «شرح الارشاد» نسبت می‌دهند که احتمالاً فقه فارسی وی می‌باشد که به‌عنوان «خلاصه الفقه» برای شاه اسماعیل صفوی نگاشته است». مرحوم دانش‌پژوه این کتاب را با «ارشاد الاذهان» علامه حلی سنجیده و آنها را متفاوت یافته و می‌گوید: این کتاب ترجمه یا شرح بر ارشاد الاذهان نیست (نک: فهرست دانشگاه ۵/۱۷۶۶).
  ۲. مدرسی در «مقدمه‌ای بر فقه شیعه» (ص ۳۸۰) این کتاب را از الهی اردبیلی دانسته و چند نسخه از کتاب را نشان داده است.
  ۳. تاج‌الدین حسن استرآبادی جرجانی نزیل کاشان تولد ۹۳۵ ق (نک: طبقات اعلام الشیعه قرن ۱ ص ۴۸-۴۹). علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی در نامه‌ای به سید نصرالله تقوی که نسخه‌ای از کتاب را در اختیار داشته، تألیف آن را به تاج‌الدین حسن جرجانی نسبت داده است.
  ۴. ملا احمد مقدس اردبیلی (۹۹۳ ق) در «کشف الحجب» (ص ۳،۳) کتاب را با عنوان «زیده» از وی دانسته شده است.
  ۵. علی کاشانی، در نسخه مکتبه طبسی حائری با عنوان «جامع المسائل»، به وی منسوب شده است.
  ۶. امیر ابوالفتح بن مخدوم خادم حسینی عرب‌شاهی گرگانی (۹۷۶ ق) (نک: فهرست دانشگاه تهران ۱۶/۸۱).
  ۷. ملا محمدتقی مجلسی (۱۱۷۰ ق) که با عنوان «یک دوره کامل فقه فارسی» و با انتساب به وی به چاپ رسیده است.
  ۸. علامه ملا محمد باقر مجلسی (۱۱۱۰ ق) که با انتساب به وی بارها به چاپ رسیده است.
- گفتنی است عبدالعلی بن محمود جالقی بروجردی حیدرآبادی نیز کتابی دارد موسوم به «فقه شاهی» که غیر از کتاب مورد بحث ماست.

نتیجه:

به نظر می‌رسد در نیمه یکم قرن دهم هجری، یکی از فقهای شیعه متن فقهی فارسی را از روی منابع فقهی عربی - از جمله ارشاد الاذهان علامه حلی و شرایع الاسلام محقق حلی - برای یکی از شاهان صفوی تدوین کرده و بدین جهت به نام‌های «فقه شافعی»، «شرایع فارسی»، «ارشاد» و «جامع المسائل فی فقه الامامیه» نامیده شده و عده‌ای از فقهای بعدی این کتاب را مطابق با فتوای خود تغییر داده و تحریرهای جدیدی از آن ساخته شد، لذا تحریرهای متعدد و مختلف به افراد مختلف منسوب گشت، والله العالم.

تحقیق و انتشار نهج البلاغه از روی کهن ترین نسخه های موجود

را گردآورده تا به مرور کتاب را از روی آنها تحقیق نماید. سپس مزایای نسخه های خطی مورد استفاده در این تحقیق را برشمرده و دلیل راهیابی اختلاف در نسخه های کهن و وجوه گوناگون اختلاف نسخ را نشان داده و نتیجه گرفته که اختلاف در ضبط نسخه های کهن نهج البلاغه، نوعاً بین صحیح و ناصحیح نبوده، بلکه اختلاف بین صحیح و اصح و بلیغ و ابلغ دوران دارد.

در این تحقیق که با حروفچینی دقیق و صفحه آرایی زیبا آراسته شده، کلمات اعراب گذاری شده و محقق حتی در اعراب گذاری کلمات، از نسخه ها بهره گرفته و ضبطی را که در بیشتر نسخه ها بوده، در متن قرار داده و اختلاف را در پاورقی ذکر کرده است. از دیگر مزایای این تحقیق، آوردن حواشی لغوی مهم است به نقل از آنچه در هاشم نسخه های مورد استفاده آمده، که به خصوص در موارد اختلاف نسخ، برای دستیابی به ضبط اصح و ادق راهگشاست.

ضمن آروزی توفیقات روزافزون برای محقق توانمند این اثر در ترویج فرهنگ علوی، امید است این تحقیق شایسته مورد استفاده جویندگان معارف اسلامی قرار گیرد.

این حاشیه از کیست؟

یکی از مشکلات فهرست نگاری، شناخت دقیق حاشیه هاست. گاهی یک متن در یک موضوع خاص، مثلاً «تجريد الاعتقاد» در کلام محور قرار گرفته و شروح و حواشی متعددی بر آن نگاشته شده و بر آن شروح و حواشی نیز، حاشیه ها واردودی شکل گرفته، همینطور داستان ادامه یافته هلم جراً. خوشبختانه برای «تجريد الاعتقاد» و شروح و حواشی آن، کتابشناسی و نسخه یابی خوبی تدوین شده و به چاپ رسیده است. اما با وجود آن، هنوز تشخیص برخی حاشیه و شناخت حاشیه نویسنده کار مشکلی است.

از جمله اخیراً هنگام فهرست نویسی در کتابخانه مجلس به مجموعه شماره ۱۷۳۵۳ برخوردیم که رساله نخست آن، حاشیه ای است بر یکی از آثار وابسته به «تجريد الاعتقاد» که تشخیص دقیق نام رساله و مؤلف (= محشی) مرهون یاری اهل تحقیق است.

در اینجا قسمتی از آغاز و انجام رساله نقل می شود: آغاز: بسمله، قوله فناسب ذلک آه، حاصل وجه المناسبه انه لما کان وجود العرض علی وجود الجوهر مقدماً بالطبع علی العرض قدمه بالوضع ای بالذکر رعایة لموافقة الوضع.

انجام: هذا مبنی علی تمیز تلك الاجزاء بحسب نفس الأمر بعضها عن بعض و هو ممنوع عندالخصم.

این رساله در انجامه کاتب (در نسخه شماره ۱۷۳۵۳ کتابخانه مجلس) به عنوان «حاشیه ملا میرزا جان بر جواهر و اعراض» معرفی شده و استاد عبدالحسین حایری - عافاه الله و ابقاه - در معرفی نسخه شماره ۶۱/۱ مجموعه امام جمعه خوبی - که نسخه دیگری از همین حاشیه است - آورده اند: «حاشیه ایست بر شرح تجريد قوشچی. مؤلف در آغاز آن عبارت قوشچی را آورده است.

نهج البلاغه میراث درخشان امیرالمؤمنین امام علی (ع) است که شریف رضی از خطبه ها، نامه ها و کلمات حکمت آمیز آن حضرت برگزیده و تدوین نموده است.

این کتاب شریف از بدو تألیف تاکنون مورد توجه و استقبال دانشمندان و حکمت اندوزان قرار داشته و صدها نسخه خطی و هزاران نسخه چاپی از آن در سراسر عالم منتشر گشته است.

این بار یکی از محبان امیرالمؤمنین (ع) که مهارتش در ادبیات و لغت عربی و تصحیح متون زبان زد است، همتی در خود تحسین نموده و نهج البلاغه را از روی چهار نسخه خطی ارزشمند و کهن تحقیق کرده و نسخه ای پاکیزه، دقیق و متین با مزایای قابل توجه از کتاب ارائه نموده است. نسخه های مورد استفاده در این تحقیق از این قرار است:

۱. نسخه شماره ۳۸۲۷ کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، کتابت در ۴۶۹ یا ۴۹۹ ق. که قدیمی ترین نسخه شناخته شده از نهج البلاغه در جهان به شمار می رود این نسخه بوسیله کتابخانه آیت الله مرعشی (ره) چاپ عکسی شده است.

۲. نسخه شماره ۶۵/۳۶ کتابخانه آیت الله گلپایگانی (ره)، از سده ششم هجری که به گفته محقق، اهم نسخ از حیث اعتبار و ضبط محسوب می شود.

۳. نسخه کتابخانه فخرالدین نصیری، کتابت در ۴۹۴ ق. که بوسیله مرحوم شیخ حسن سعید چاپ عکسی شده است.

۴. نسخه شماره ۱۳۸۴۷ کتابخانه مدرسه نواب مشهد، کتابت در ۵۴۴ ق.

این در حالی است که معمولاً در چاپ های رایج نهج البلاغه به نسخه خطی مورد اعتماد در ضبط متن و تصحیح کتاب اشاره نمی شود. شیخ قیس العطار در مقدمه ای فنی و عالمانه، به ضرورت تحقیق نهج البلاغه از روی نسخه های کهن اشاره کرده و یادآور شده که تصاویر بیست نسخه کهن از اقدم و اصح نسخ نهج البلاغه

محتمل است محشی ملا میرزا جان باغنوی باشد. نگارنده سراسر نسخه را بارها مطالعه کرد و قرینه‌ای برای شناختن نیافت.

مرحوم دانش‌پژوه نیز در «فهرست دانشگاه تهران» (ج ۳ ص ۲۳۳) این رساله را به عنوان حاشیه‌ی شرح قوشچی بر تجرید الاعتقاد از ملا میرزا جان باغنوی معرفی کرده و به تبع او در «فهرست آستانه حضرت معصومه (س)» (ج ۱، ص ۸۵) و «فهرست کتابخانه ملی» (ج ۷، ص ۷) این رساله از باغنوی دانسته شده است.

ولی در «فهرست مجلس» (ج ۱۱، ص ۲۲) همین رساله به عنوان «حاشیه بر جواهر و اعراض شرح تجرید» از حمزه گیلانی اصفهانی معرفی شده است!

بشنوید از یک احتمال جدید در معرفی رساله که در «فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی» (ج ۱۷، ص ۲۵۸) و «کتابشناسی تجرید الاعتقاد» (ص ۱۱۸-۱۱۹) مطرح شده که رساله را «حاشیه‌ی حاشیه‌ی خفری بر شرح قوشچی بر تجرید الاعتقاد» از میرزا محمد بن حسن مدقق شیروانی (۱۰۹۸ ق) دانسته‌اند!

ملاحظه می‌فرمایید که یک کتاب در فهرست‌ها و منابع، با چند عنوان، به چند نفر منسوب شده و در متن رساله نیز قرینه‌ای برای شناخت مؤلف وجود ندارد.

برای فهرست‌نگاری که می‌خواهد به خوبی به وظیفه و تعهد خود در قبال معرفی دقیق رساله‌ها ملتزم باشد، در اینگونه موارد گویا جز ذکر احتمالات چاره‌ای باقی نمی‌ماند. نظر شما چیست؟

شرحی بر تذکره‌ی خواجه‌نصیر از سده‌ی هشتم هجری

التذکره‌ی النصیریة فی علم الهیئة اثر خواجه نصیرالدین محمد طوسی (۷۲۲ق) کتاب مختصر و جامعی است در علم هیئت شامل چهار باب دارای فصول:

الباب الأول: فیما یجب تقدیمه، در ۲ فصل؛

الباب الثانی: فی هیئة الأجرام العلویة، در ۱۴ فصل؛

الباب الثالث: فی هیئة الأرض، در ۱۲ فصل؛

الباب الرابع: فی معرفة مقادیر الأبعاد والأجرام، در ۷ فصل؛

خواجه این کتاب را در سال ۵۹۹ق در مراغه تألیف نموده و علی‌رغم حجم اندک، کتاب مهمی در فن خود به‌شمار می‌رود که جامع نظرات خواجه‌نصیر در این زمینه است؛ و از این رو، مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و بیش از ده شرح و حاشیه بر آن نگاشته شده است.

نسخه‌های خطی بسیاری از این رساله شناسایی شده و چند بار در ایران، کویت و مصر به چاپ رسیده است؛ از جمله چاپ تحقیقی دکتر عباس سلیمان که در ۱۹۳۳م دارسعاد الصباح در مصر و کویت آن را منتشر کرده است.

گفتنی است قطب شیرازی متن تذکره را در کتاب خود «نهایة الادراک فی درایة الأفلاک» گنجانده است.

شروح و حواشی تذکره:

۱. مقاصد التذکره، از محمد بن علی بن حسین منجم (حمادی)؛

۲. توضیح التذکره، از نظام‌الدین اعرج نیشابوری؛
۳. التکملة فی شرح التذکره، از شمس‌الدین محمد خفری که شیخ بهائی حاشیه‌ای بر آن دارد؛
۴. شرح میر سید شریف جرجانی؛
۵. شرح عبدالعلی بیرجندی؛
۶. شرح قاضی‌زاده رومی؛
۷. شرح شریفی از معاصرین خواجه که اقدم شروح به شمار می‌رود؛

۸. شرح کمال‌الدین حسین اردبیلی؛

۹. تعلیقه‌ی غیاث‌الدین منصور دشتکی؛

۱۰. شرحی از مؤلفی ناشناس.

و شرح مورد گفت‌وگوی ما که نسخه‌ای از آن را به شماره ۱۷۳۲۱ در کتابخانه‌ی مجلس فهرست کردم: از محمد بن احمد خبوشی که در سده‌ی هشتم هجری می‌زیسته است.

این شرح مفصل توضیحی با عناوین (قال - أقول) و (قوله - أقول) برگزار شده و به نام ابو نصر شاه یحیی تألیف شده است. شارح در مقدمه از «توضیح التذکره» نیشابوری یاد می‌کند و آن را شرح خوبی می‌داند جز اینکه می‌گوید موضعی از کتاب نیاز به زیادت توضیح دارد.

در انجامة کتاب، نام شارح محمد بن احمد الخبوشی و تاریخ تألیف آن دوشنبه ۱۸ رمضان ۷۲۶ (دهگان عدد به خوبی خوانده نمی‌شود) درج شده است.

این نسخه به خط نستعلیق احتمالاً در سده‌ی نهم هجری کتابت شده و متأسفانه نسخه‌ای بدین نفاست بر اثر رطوبت آسیب فراوانی دیده به طوری که مقدمه و انجامة مؤلف به خوبی قابل قرائت نیست (نک: تصویر نسخه).

آغاز: بسم‌الله الحمد لله المدير بباهر قدرته الفلك الدوار ادارة مخرجة من القوة إلى الفعل وجود الليل والنهار المنير بأنوار رحمته الانجم من الثوابت والسيار.

انجام: مرقة الوصول إلى أعلى مراتب مکاشفة اسرار الالهوت سيما هذه الآيات العظام والأجسام الجسام العلویة والسفلیة التي هی...

درخواست جستجوی ما برای شناخت شارح و یافتن نسخه دیگری از این شرح به جایی نرسید، اگر شارح را شناختید یا نسخه دیگری از این شرح را سراغ دارید، اطلاع دهید تا مورد استفاده علاقمندان قرار گیرد.

پی‌نوشت

۱. خوانندگان برای اطلاعات بیشتر می‌توانند به این آثار مراجعه فرمایند: الذریعه ۱۶/۱۲ و ۲۹۴/۱۶ و ۲۹۶؛ ریاض العلماء ۱۰۲/۲-۱۰۳؛ فهرستواره فقه فارسی ۳۹-۴۰؛ فهرست دانشگاه تهران ۱۷۶۳/۵-۱۷۷۰ و ۸۰/۱۶؛ فهرست مجلس ۱۷/۲ و ۱۳۵/۷ و ۲۹/۱۳ و ۲۹۴/۱۷؛ فهرست مرعشی ۱۷۴/۱۶؛ فهرست مسجد اعظم ۲۷/۲؛ فهرست ملک ۵۸۱/۲ و ۱۹۱/۶؛ فهرست وزیری ۴۴/۱۱ و ۱۵۲۹/۵؛ فهرست خطی مرکز احیا میراث اسلامی ۲۲۰/۱ و ۳۴۶/۳؛ فهرست کتابخانه طبسی حائری (مخطوط)؛ مقدمه ای بر فقه شیعه ۳۸۰؛ مکتبه‌ی علامه الحلی ۴۸؛ مرآة الکتب ۳۹۰/۳؛ نشریه نسخه‌های خطی ۴۱۷/۴ و ۲۵/۹.